

Nałęcz, Tomasz

"Pakt Czterech", Zbigniew Mazur, Poznań 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 649-650

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

przykładzie badaczy amerykańskich — poglądy występujące nie tylko wśród nich i nie tylko wówczas. Wiele z tych kwestii ma zasadnicze znaczenie dla teorii wiedzy historycznej, a dyskusja nad nimi zapewne nigdy nie zostanie ostatecznie zamknięta. Treścią pracy jest spór o to, czy można osiągnąć prawdziwą i obiektywną wiedzę o przeszłości ludzkiej. Toczył się on między prezentystami, którzy odpowiadali na to pytanie przecząco, a obiektywistami, którzy twierdzili, że jest to możliwe i osiągane w praktyce badawczej. Historia samej dyskusji stanowi tło dla rekonstrukcji poglądów najważniejszych jej uczestników (C. Becker, Ch. Beard, M. Mandelbaum i A. Lovejoy). Druga część pracy zawiera analizę założeń przyjmowanych przez przedstawicieli zwalczających się obozów w wybranych kwestiach, takich jak: skutki badania przeszłości za pomocą źródeł, a więc pośrednio; problem aktywnej roli historyka jako podmiotu w procesie poznania; rola jednostkowych i grupowych uwarunkowań poznania historycznego; wpływ sądów wartościujących.

Wkład wniesiony do teorii wiedzy historycznej przez amerykańskich prezentystów jest niewątpliwie istotny i oryginalny, a szczególnie ciekawe wydają się poglądy Ch. Bearda, znanego w Polsce współautora „Rozwoju cywilizacji amerykańskiej” (Warszawa 1961). Akcentował on ułomności warsztatu historyka i decydującą rolę podmiotu poznającego, zwłaszcza w fazie strukturalizacji i interpretacji faktów, które zostały ustalone i wyselekcjonowane we wcześniejszych etapach procesu badawczego. Ułatwienie zapoznania się z tymi i innymi tezami — to główna zaleta omawianej pracy. Natomiast nazbyt skąpy jest chyba komentarz autorski, który ogranicza się do wytknięcia skrajnych poglądów i pokazania wewnętrznych sprzeczności w referowanych stanowiskach. Zostały one przy tym omówione w sposób wyizolowany. Tymczasem pojawienie się prezentyzmu (i reakcji obiektywistycznej) w historiografii USA było tylko jednym z przejawów upowszechnienia się na początku XX wieku relatywizmu epistemologicznego. Wyjaśnienie tego zjawiska bez pokazania ówczesnych trendów w filozofii amerykańskiej (W. James, Ch. S. Peirce) i europejskiej (H. Bergson, B. Croce, W. Dilthey, H. Rickert, G. Simmel) nie jest chyba możliwe.

J. H.

Zbigniew Mazur, *Pakt Czterech*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 1979, s. 315.

Monografia dotyczy problematyki rzadko poruszanej przez polskich autorów. Mówi o ważnym fragmencie europejskiej gry politycznej międzywojennego dwudziestolecia. Z okresu tego historiografię polską interesowały do tej pory dwa przede wszystkim wydarzenia: paryska konferencja pokojowa i ustanowiony przez nią, tak ważny dla odrodzonej nad Wisłą państwowości tzw. ład wersalski oraz ostateczny upadek tego systemu w końcu lat trzydziestych. Niechęć, z jaką polscy badacze podejmowali problematykę mniej więcej piętnastolecia dzielącego te dwa wydarzenia, podyktowana była głównie brakiem dostępu do archiwów. Praca Z. Mazura, poza posiadającymi marginalne znaczenie materiałami polskiej proweniencji, oparta w decydującej mierze na źródłach drukowanych dowodzi, że zastrzeżenia te pozbawione były podstaw. Spojrzenie historyka należącego do średniej wielkości narodowości europejskiej pozwoliło, nawet przy ograniczoności i skromności podstawy materiałowej, na dostrzeżenie w grze międzynarodowej elementów, na ogół pomijanych lub bagatelizowanych przez badaczy zachodnioeuro-

pejskich, w mniejszym lub większym stopniu naznaczonych piętnem minionej mocarstwowości ich ojczyzn.

Praca posiada układ chronologiczny. W jedenastu rozdziałach autor w sposób wyczerpujący i co chyba nie mniej istotne — ciekawy — ukazuje kulisy narodzin, realizacji a następnie upadku nowej koncepcji, odmiennej od postanowień wersalskich a zmierzającej do pogodzenia zwaśnionych potęg europejskich. Pakt Czterech był bowiem nie pierwszą, ale najszerzej zakrojoną inicjatywą mającą na celu zinstytucjonalizowanie współdziałania zarówno triumfujących, jak i upokorzonych w Wersalu mocarstw: Anglii, Francji, Włoch i Niemiec. Dyskutowany już wcześniej a formalnie zgłoszony w 1933 roku przez faszystowskie Włochy stanowił w pewnym stopniu próbę powrotu do znanej z XIX wieku koncepcji „Świętego Przymierza”, które przez dziesięciolecia pozwalało mocarstwom narzucać swą wolę ludom i mniejszym krajom kontynentu. Rozumowanie, które legło u źródeł projektu Paktu Czterech było analogiczne do tego z początków poprzedniego stulecia: po cóż mocarstwa mają się wzajemnie zwalczać, kiedy mogą się porozumieć i zrealizować swe interesy kosztem mniejszych i słabszych.

Książka Z. Mazura prezentuje nie tylko bogatą, często nieznaną, faktografię problemu. Zawiera też oceny i refleksje istotne dla wszystkich badaczy stosunków międzynarodowych. Warto tu, tytułem przykładu, przytoczyć interesujące, z rozwagą, przy okazji wyjaśniania genezy upadku paktu, dokonane wyważenie proporcji między rozbieżnością interesów mocarstw a akcją protestacyjną średnich i małych krajów europejskich.

Szkoda, że większości obcych badaczy książka znana będzie tylko z dwustoronicowego *summary*.

T. N.

Mirosława Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922—1926*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979, s. 390.

Monografia M. Papierzyńskiej-Turek dotyczy jednego z istotniejszych problemów II Rzeczypospolitej, jak dotąd, fragmentarycznie jedynie opracowanego przez historyków. Ów brak naukowych opracowań stosunków polsko-ukraińskich przede wszystkim wynikał z politycznej drażliwości problemu, z faktu, iż te dwa tak bliskie sobie etnicznie, geograficznie i kulturalnie narody, w całym okresie międzywojennym, gdy przyszło im żyć w jednym państwie, pozostawały w ostrym konflikcie. W tej sytuacji było rzeczą zrozumiałą, że zanim głos zabrali historycy, najpierw musiały wygasnąć polityczne emocje, podsycone dodatkowo w drugiej połowie lat czterdziestych zbrojną konfrontacją z ukraińskim nacjonalistycznym podziemiem. Nieprzypadkowo też, poczynając w zasadzie dopiero od lat siedemdziesiątych zaczęły pojawiać się monografie poświęcone wybranym elementom kwestii ukraińskiej Drugiej Rzeczypospolitej. Jedne, jak prace A. Chojnowskiego, A. Derugi, M. Iwanickiego, J. Radziejowskiego, R. Torzeckiego, A. Szczęśniaka i W. Szoty zostały wydane drukiem, inne, w tym opracowania L. Sorochteja i Z. Zaks do tej pory pozostają w maszynopiśmie.

Monografia M. Papierzyńskiej-Turek oparta została w znacznej mierze na rzadko dotąd wykorzystywanych materiałach archiwalnych przechowywanych w AAN, CA KC PZPR i CA MSW. Autorka obszernie uwzględniła także ówczesną publicystykę i źródła drukowane, wśród których wyróżniają się zwłaszcza rzetelnie przestudiowane sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu.